

บทที่ ๑ นิทานกถา

ปณามพจน์

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นผู้เป็นพระอรหันต์ตรัสรู้โดยชอบด้วยพระองค์เอง

อุทเทศคาถา

ศีล สมาธิ ปญญา จ   วิมุตติ จ อนุตตรา
อนุพุทธา อิม ธมฺมา   โคตเมน ยสฺสลินา*

พระโคตมผู้มียศไศตรัสรู้ธรรมเหล่านี้ คือ

ศีล สมาธิ ปัญญา และวิมุตติอันยอดเยี่ยม

บุคคลผู้ปรารถนาจะพ้นจากทุกข์และอุปาทานทั้งปวง มีจิตอันประเสริฐที่สุด ปรารถนาจะขจัดเหตุแห่งชาติชราและมรณะ เสวยสุขและวิมุตติ เพื่อเข้าถึงความดับคือพระนิพพานที่ยังไม่บรรลุนำหมู่ชนเหล่านี้ที่ยังอยู่อีกฝั่งหนึ่งให้ถึงความสมบูรณ์ ควรรู้ชานาญในพระสูตรพระวินัยและพระอภิธรรมนี้คือวิมุตติมรรค(ทางแห่งความหลุดพ้น)

บัดนี้ ข้าพเจ้าจักพรรณนาวิมุตติมรรคนั้น ขอจงตั้งใจสดับ

ถาม : อะไรคือศีล ?

ตอบ : คำว่า 'ศีล' ได้แก่ความสังวร

'สมาธิ' ได้แก่ความที่จิตไม่ฟุ้งซ่าน

'ปัญญา' ได้แก่ความรู้

'วิมุตติ' ได้แก่ความหลุดพ้นจากพันธนาการ

‘อันยอดเยี่ยม’ ได้แก่ปราศจากอภัสวะ

‘ตรัสรู้’ ได้แก่ตรัสรู้ด้วยปัญญา

‘ธรรมเหล่านี้’ ได้แก่ธรรมอันประเสริฐ ๔ ประการ

‘โคตม’ ได้แก่พระโคตร

‘ผู้มียศ’ ได้แก่ผู้มีโชค พระองค์ได้รับยศยิ่งใหญ่ไรรวมแดนเพราะเหตุที่มีคุณธรรมอันประเสริฐคือศีล สมาธิ ปัญญาและวิมุตติ

วิมุตติมรรคพรรณนา

ถาม : วิมุตติมรรคหมายความว่าอะไร ?

ตอบ : วิมุตติหมายถึงวิมุตติ ๕ ประการคือ วิกขัมภณวิมุตติ(หลุดพ้นด้วยการข่มไว้) ตทังควิมุตติ(หลุดพ้นด้วยองค์นั้น ๆ) สมุจเฉทวิมุตติ(หลุดพ้นด้วยการตัดขาด) ปฏิปัสสัทธิวิมุตติ(หลุดพ้นด้วยความสงบ) และนิสสรณวิมุตติ(หลุดพ้นด้วยการสลัดออกไป)

ถาม : วิกขัมภณวิมุตติเป็นไฉน ?

ตอบ : วิกขัมภณวิมุตติ คือการหลุดพ้นโดยการข่มกิเลสไว้ด้วยสมาธิในปฐมฌาน นี้เรียกว่า วิกขัมภณวิมุตติ

ตทังควิมุตติ คือการหลุดพ้นจากภิกขุรูปบางประการด้วยการปฏิบัตินิพเพรภาคิยสมาธิ (สมาธิส่วนซ้ำแรกกิเลส)นี้เรียกว่าตทังควิมุตติ

สมุจเฉทวิมุตติ คือการทำลายสังโยชน์ได้ด้วยการปฏิบัติโลกุตตรมรรค นี้เรียกว่าสมุจเฉทวิมุตติ

ปฏิบัติสัทธิวิมุตติ (พึงเข้าใจว่า) เป็นเหมือนความสุขใจของบุคคลผู้ได้รับผลของการปฏิบัติ นี้เรียกว่าปฏิบัติสัทธิวิมุตติ

นิสสรณวิมุตติ คือการหลุดพ้นด้วยการดับโดยไม่มีเบญจขันธ์เหลือ นี้เรียกว่านิสสรณวิมุตติ

วิมุตติมรรคนี้เป็นไปเพื่อความหลุดพ้น ทางปฏิบัติที่ประเสริฐสายนี้เรียกว่าวิมุตติมรรค ประกอบด้วยศีล สมาธิ และปัญญา

บัดนี้ ข้าพเจ้าจักแสดงวิมุตติมรรคนั้น

ถาม : เพราะเหตุใดจึงได้สอนวิมุตติมรรค?

ตอบ : มีคนดีที่เหมือนคนตาบอดผู้เที่ยวไปในโลกกว้างโดยปราศจากผู้นำทาง ทั้ง ๆ ที่เขาปรารถนาความหลุดพ้นแต่เขาไม่เคยได้ยินการสอนเรื่องความหลุดพ้น เพราะเขาไม่ได้รับรู้เรื่องความหลุดพ้นและเพราะรับรู้มาผิด ๆ เพราะเหตุนี้เขาถูกรอนงำห่อหุ้มมากไปด้วยความทุกข์

เขาจึงไม่ได้รับความหลุดพ้น แม้เขาปรารถนาจะได้รับความหลุดพ้น แต่เขายังไม่มีหนทางสู่ความหลุดพ้น หนทางเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับการบรรลุความหลุดพ้น พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ยังมีสัตว์โลกที่มีธุลีคือกิเลสเพียงเล็กน้อยในปัญญาจักขุ พวกเขาจะเสื่อมไปเพราะไม่ได้ฟังธรรม”^๒ พระพุทธเจ้ายังตรัสอีกว่า “ภิกษุทั้งหลาย มีปัจจัยสองประการที่ทำให้เกิดสัมมาทิฐิ ปัจจัยสองประการเป็นใจ คือ ปรโตโมสะ(ฟังจากผู้อื่น) และโยนิโสมนสิการ(พิจารณาโดยแยกคาย)”^๓ เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงแสดงวิมุตติมรรค

ข้าพเจ้าแสดงความหลุดพ้นแก่บุคคลผู้ไม่ยอมรับความหลุดพ้นเพื่อสร้างความรู้สึกลอยวางให้เขา ข้อนี้เปรียบเหมือนคนที่จะเดินทางไกลได้คนนำทางที่ดี

อานิสงส์ของการยอมรับมรรค

ถ้าบุคคลยอมรับวิมุตติมรรคนี้ เขาย่อมจะบำเพ็ญชั้น ๓ ให้บริบูรณ์ ชั้น ๓ คืออะไรบ้าง? คือ ศีลชั้น ๓ สมาธิชั้น ๓ ปัญญาชั้น ๓

ศีลชั้น ๓ คืออะไร ? คือสัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะเป็นต้น หรือคือกองแห่งศีลชนิดต่างๆ

สมาธิชั้น ๓ คืออะไร ? คือสัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิเป็นต้น หรือคือกองแห่งสมาธิชนิดต่างๆ

ปัญญาชั้น ๓ คืออะไร ? คือ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะเป็นต้น หรือคือกองแห่งปัญญาชนิดต่างๆ

ชั้น ๓ ย่อมบริบูรณ์อย่างนี้

ไตรสิกขา

บุคคลผู้ยอมรับวิมุตติมรรคควรชำนาญในไตรสิกขา คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตสิกขา และ อธิปัญญาสิกขา

(ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า) ศีลได้แก่อธิศีลสิกขา สมาธิได้แก่อธิจิตสิกขา ปัญญาได้แก่ อธิปัญญาสิกขา

และ(ดังที่ท่านกล่าวไว้อีกว่า) ศีลที่เป็นศีลสิกขาก็มีและที่เป็นอธิศีลสิกขาก็มี สมาธิที่เป็นจิตสิกขาก็มีและที่เป็นอธิจิตสิกขาก็มี ปัญญาที่เป็นปัญญาสิกขาก็มีและที่เป็นอธิปัญญาสิกขาก็มี

ถาม : ศีลสิกขา คืออะไร ?

ตอบ : นิจศีลสำหรับคนทั่วไปเรียกว่าศีลสิกขา นิพเพศภาคัยศีล(ศีลห้าแรกกิเลส)

เรียกว่าอภิสลสิกขา

อีกอย่างหนึ่งศีลของปุถุชนเรียกว่าศีลสิกขา ศีลของพระอริยะเรียกว่าอภิสลสิกขา

ถาม : จิตสิกขาคืออะไร ?

ตอบ : คือสมาธิอันเป็นกามาวจร

ถาม : อภิจิตสิกขาคืออะไร ?

ตอบ : คือสมาธิอันเป็นรูปาวจรและอรูปาจร นี้เรียกว่าอภิจิตสิกขา

อีกอย่างหนึ่ง ปกติสมาธิของคนทั่วไปจัดเป็นจิตสิกขา นิพเพศภาคิยสมาธิและมัคคสมาธิ

เรียกว่า อภิจิตสิกขา

ถาม : ปัญญาสิกขาคืออะไร ?

ตอบ : โลกียปัญญาเรียกว่าปัญญาสิกขา

ญาณหยั่งรู้ร้อยสี่ ๔ โภธิปักขิยธรรมญาณและมรรคญาณ เหล่านี้เรียกว่าอภิปัญญา

สิกขา

พระพุทธเจ้าทรงแสดงอภิสลสิกขาแก่คนระดับต่ำ แสดงอภิจิตสิกขาแก่คนระดับกลางและแสดงอภิปัญญาสิกขาแก่คนระดับสูง

ความหมายของสิกขา

ถาม : สิกขามีความหมายว่าอะไร ?

ตอบ : การศึกษาเรื่องที่ควรศึกษา การศึกษาอันยอดเยี่ยม และการศึกษาเพื่อความ เป็นพระอเสขะ(ผู้ไม่ต้องศึกษา) การได้รับการศึกษาทั้งสามประการนี้เรียกว่าการยอมรับ วิมุตติมรรค

วิสุทธิ ๓

เพราะอาศัยสิกขาสามเหล่านี้บุคคลบรรลุวิสุทธิ (๓ ประการ) คือศีลวิสุทธิ จิตวิสุทธิ และทัญญูวิสุทธิ เพราะเหตุนี้ศีลจัดเป็นศีลวิสุทธิ สมาธิจัดเป็นจิตวิสุทธิ และปัญญาจัดเป็น ทัญญูวิสุทธิ

ศีลชำระความเศร้าหมองอันเกิดจากการล่วงละเมิดศีล(นี้เรียกว่าศีลวิสุทธิ) สมาธิชำระ ความเศร้าหมองที่กลุ่มมรุมจิต นี้เรียกว่าจิตวิสุทธิ ปัญญาชำระความเศร้าหมองที่เกิดจากอวิชชา นี้เรียกว่าทัญญูวิสุทธิ

อีกอย่างหนึ่ง ศีลขจัดวิตถกมกิลส สมาธิขจัดปริยฎฐานกิลส ปัญญาขจัดอนุสัย

กิเลส^๔ โดยอาศัยวิสุทธิทั้งสามนี้ บุคคลชื่อว่ายอมรับวิมุตติมรรค

ความดีงาม ๓ ระดับ

อีกนัยหนึ่ง บุคคลยอมรับวิมุตติมรรคเพราะเหตุแห่งกัลยาณะ(ความดีงาม) ๓ ประการ คือ อาทิกัลยาณะ(ความดีงามในเบื้องต้น) มัชฌิมกัลยาณะ(ความดีงามในท่ามกลาง)และปรีโยสถานกัลยาณะ(ความดีงามในที่สุด)

ศีลเป็นความดีงามเบื้องต้น สมาธิเป็นความดีงามในท่ามกลาง ปัญญาเป็นความดีงามในที่สุด

เพราะเหตุใดศีลจึงจัดเป็นความดีงามในเบื้องต้น ? บุคคลผู้มีความเพียร(รักษาศีล)ยอมไม่วิปปฏิสาร(เดียดร้อใจ) เพราะไม่วิปปฏิสาร เขาจึงเกิดปราโมทย์ เพราะมีปราโมทย์ เขาจึงเกิดปีติ เพราะมีปีติ เขาจึงเกิดกายปัสสัทธิ เพราะมีกายปัสสัทธิ เขาจึงมีสุข เพราะมีสุข จิตของเขาจึงเบาสบาย นี้เรียกว่าความดีงามในเบื้องต้น

สมาธิเป็นความดีงามในท่ามกลาง เพราะอาศัยสมาธิบุคคลจึงรู้เห็นสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง ดังนั้นสมาธิจึงชื่อว่าความดีงามในท่ามกลาง

ปัญญาเป็นความดีงามในที่สุด นั่นคือเมื่อบุคคลได้รู้เห็นสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง เขาย่อมเบื่อหน่าย เมื่อเบื่อหน่าย เขาย่อมคลายกำหนด เมื่อคลายกำหนด เขาย่อมหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้ว เขาย่อมมีญาณว่าหลุดพ้น^๕

เพราะเหตุนั้น บุคคลชื่อว่าบำเพ็ญมรรคที่มีความดีงาม ๓ ประการ

ความสุข ๓ ประการ

ภายหลังจากยอมรับวิมุตติมรรค บุคคลย่อมได้รับความสุข ๓ ประการคือ ความสุข เพราะไม่มีวิปปฏิสาร ๑ ความสุขจากความสงบ ๑ และความสุขของพระอริยะ ๑ บุคคลได้ความสุขเพราะวิปปฏิสารด้วยศีล ได้ความสุขจากความสงบด้วยสมาธิ และได้ความสุขของพระอริยะด้วยปัญญา บุคคลย่อมได้รับความสุข ๓ ประการอย่างนี้

ความสมบูรณ์แห่งมัชฌิมาปฏิปทา

หลังจากยอมรับวิมุตติมรรค บุคคลย่อมบรรลุความสมบูรณ์แห่งมัชฌิมาปฏิปทา ไม่ข้องแวะที่สดุโต่งทั้งสองด้าน เพราะมีศีลเขาย่อมละกามสุขัลลิกานุโยคและได้ความปราโมทย์อันเกิดจากอวิปปฏิสาร เพราะมีสมาธิเขาย่อมละอัตตกิลมถานุโยค เมื่อจิตสงบ เขาได้ปีติและสุขมากยิ่งขึ้น เพราะมีปัญญาเขารู้แจ้งอริยสัจ ๔ ดำเนินตามมัชฌิมาปฏิปทาและเสวยสุขของพระ

อริยะที่พึงปรารถนา บุคคลนั้นชื่อว่าละที่สุดโด่งทั้งสองและบรรลุความสมบูรณ์แห่งมัชฌิมาปฏิบัติด้วยประการฉะนี้

หลังจากยอมรับวิมุตติมรรค เพราะอาศัยศีลบุคคลจึงข้ามพ้นอบาย เพราะอาศัยสมาธิ เข้ามั่นกามภพ เพราะอาศัยปัญญาเข้ามั่นภพทั้งปวง ถ้าบุคคลรักษาศีลให้บริบูรณ์แต่บำเพ็ญสมาธิและปัญญาได้เล็กน้อย เขาจะเป็นพระโสดาบัน^๖ และพระสกทาคามี^๗ ถ้าเขาบำเพ็ญศีลและสมาธิให้บริบูรณ์แต่เจริญปัญญาเพียงเล็กน้อย เขาจะเป็นพระอนาคามี^๘ ถ้าเขาบำเพ็ญทั้งศีลสมาธิและปัญญาให้บริบูรณ์เขาจะบรรลุความหลุดพ้นสูงสุดของพระอรหันต์